

БЎЛАЖАК МУТАХАССИСЛАРДА КАСБИЙ ҚАДРИЯТНИ
РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ЗАРУРИЯТИ

Юлдашева Инобад Ашуралиевна

Чирчиқ давлат педагогика университети,
мустақил-тадқиқодчиси

Аннотация: ушбу мақолада қадрият тушунчаси, қадрият инсон ва жамиятнинг ташқи оламга муносабатининг, уларнинг ички эҳтиёжлари ва воқеликка муносабатлари билан уйғунлашуви натижасида юзага келиши, қадриятли йўналганлик, ҳамда унинг тузилиши, қадриятлар тизими, олимларнинг бўлажак мутахассисда касбий қадриятлар тизимини шакллантирмасдан касбий ривожланиш мумкин эмаслигини ҳақидаги фикрлари, касбий қадрият ва унинг аҳамияти ва педагогик зарурияти ҳақидаги фикрлар ёритилган.

Калит сўзлар: қадрият, инсон, оламга муносабат, ички эҳтиёжлар, қадриятли йўналганлик, қадриятлар тизими, бўлажак мутахассис, касбий ривожланиш, касбий қадрият, педагогик зарурият.

Аннотация: в данной статье рассматривается понятие ценности, возникновение ценности как результата отношения человека и общества к внешнему миру, их внутренние потребности и отношение к действительности, ценностная ориентация, а также ее структура, система ценностей, мнения ученых о невозможности профессионального развития без формирования системы профессиональных ценностей у будущего специалиста,

Ключевые слова: ценность, человек, отношение к миру, внутренние потребности, ценностная ориентация, система ценностей, будущий специалист, профессиональное развитие, профессиональная ценность, педагогическая необходимость

Abstract: *this article examines the concept of value, the emergence of value as a result of the relationship of a person and society to the outside world, their internal needs and attitude to reality, value orientation, as well as its structure, value system, the opinions of scientists about the impossibility of professional development without the formation of a system of professional values for a future specialist,*

Keywords: *value, person, attitude to the world, internal needs, value orientation, value system, future specialist, professional development, professional value, pedagogical necessity*

“Қадриятлар – жамиятда кишилар ўртасида обрўга, эътиборга, ҳурматга, нуфузга эга кишилар, муносабатлар, ҳолатлар, моддий нарсалар ва маънавий бойликлар мажмуаси” [1].

“Қадрият инсон ва жамият маънавиятининг таркибий қисми, оламдаги воқеалар, ходисалар, жараёнлар, ҳолатлар, сифатлар, талаб ва тартибларнинг қадрини ифодалаш учун ишлатиладиган тушунча”. “Қадрият – воқеликдаги муайян ходисаларнинг умуминсоний, ижтимоий-ахлоқий, маданий-маънавий аҳамиятини кўрсатиш учун қўлланадиган тушунча” [3], - деган таърифлар берилган.

Жамиятдаги такомиллашиш жараёнида ёшлар касбий қадриятининг ошиши долзарб масала. Чунки ёшларни тўғри йўлга йўналтириш ҳар бир зиёли инсоннинг бурчидир. Маълумки, жамият тараққиёти – ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий, маънавий маърифий, маданий жиҳатларни ўзида қамраб олади. Жамиятда яшовчи ёшлар ана шу соҳаларнинг барчасида касбий қадрият кўрсатиши ҳаётини заруриятдир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Олий Мажлисга Мурожаатномасида таъкидлаганидек: “Мамлакатимизда олиб борилаётган кенг қўламли ислохотлар халқимиз томонидан қўллаб-қувватланмоқда. Бу ўзгаришларнинг дастлабки натижалари аҳолимиз ҳаёти ва кундалик турмушида ўзининг яққол ифодасини топмоқда, эл-юртимизнинг касбий қадрияти, эртанги кунга ишончи ўсиб бормоқда”.

Тадқиқ этилаётган муаммо моҳияти – *“ижтимоийлашув”, “касбий қадрият”* тушунчалари билан боғлиқлиги боис уларнинг турли манбалардаги талқини ўрганилди: Шахснинг ижтимоийлашуви – таълим-тарбия таъсирида инсон психологик функцияларининг такомиллашуви, ижтимоий-ахлоқий қадриятлар, хулқ-атвор меъёр ва қоидаларининг ўзлаштирилиши, дунёқарашининг бойиш жараёни ва натижаси [6].

Қадрият инсон ва жамиятнинг ташқи оламга муносабатининг, уларнинг ички эҳтиёжлари ва воқеликка муносабатлари билан уйғунлашуви натижасида юзага келади. Мазкур муносабатнинг барқарор хусусият касб этиши инсон фаолиятининг мақсади ва мотивларини шакллантиришга хизмат қилувчи — **қадриятли йўналганлик** атамаси билан ифода этилади. Қадриятга йўналганлик ўз ичига индивиднинг ҳаётини тажрибалари ва орзу-армонларини ҳам қамраб олади. Ана шу сабабли қадриятга йўналганлик ўзига хос психологик тавсифга эга бўлиб, шахс тузилишининг барча компонентлари ва яхлит тизимини акс эттиради.

Қадриятлар тизими миллий ҳамда умуминсоний маданиятнинг асосини ташкил этиб, жамият аъзоларининг маънавий ва ижтимоий эҳтиёжлари, қизиқишлари, уларнинг ижтимоий ҳаракатлари ва хулқ-атворини бошқаришни ўзида акс эттиради.

И.П.Подласый қадриятларнинг учта асосий тизимини ажратиб кўрсатган: трансцендентал (диний моҳият нуқтаи назаридан қандайдир мутлақликка эга), ижтимоий йўналтирилган – социоцентрик (гуруҳий, умуминсоний, касбий, миллий ва ҳ.к.) ва антропоцентрик (индивидуал) [4]

М.А.Макаревич кадриятлар тизимини қуйидаги гуруҳларга ажратган: ҳаёт мазмунини белгилаб берувчи (яхшилик, ёмонлик, бахт, фаровонлик), универсал (ҳаётий (витал), демократик, ижтимоий обрў-эътибор, шахсий ривожланиш, шахслараро муносабат), норасмий (анъанавий, диний ва урбанизацияга оид) ва жамоавий (ўзаро бир-бирига ёрдам бериш ва бирдамлик). Ҳаётий (витал) кадриятларга деганда инсон ҳаётини муҳофаза қилиш ва узайтиришга йўналтирилган бирламчи ва оддий эҳтиёжлар тушунилади. Ҳаёт мазмунини белгилаб берувчи кадриятлар эса мураккаб тузилишга эга бўлиб, бутун инсон ҳаётини мураккабликлари ва гаройиботларга бойлигини ифода этади [2]

П.А.Сорокин кадриятлар тизимининг учта турини ажратиб кўрсатган: идеационал кадриятлар тизими. Мазкур тизимга доир кадриятлар ва идеаллар ўзгаришсиз ва доимий, мутлақ тавсифга эга бўлиб, уларни тушуниб етиш жараёнида юзага келадиган тўсиқларни енгиб ўтиш жараёнида инсонда ҳиссий қониқиш юзага келади; ҳиссий кадриятлар тизими. Мазкур тизимга хос кадриятлар мутлақ кўриниш касб этмайди, индивид иштирок этаётган вазият билан боғлиқликда амал қилади; идеал кадриятлар тизими. Идеационал ва ҳиссий кадриятларнинг умумлаштириш асосида таркиб топади [5]

Сўнги йилларда тадқиқотчилардан Д.А.Маджидова: табақалашган ёндашув асосида ижтимоий-педагогик тизимини такомиллаштириш, **Г.Қ.Мардиева:** ижтимоий мослаштириш технологиясини такомиллаштириш, **Ҳ.Х.Ҳамзаев:** ўқувчиларда касбий кадрият кўникмаларини шакллантириш, **Д.Б.Махмудова:** ижтимоийлаштиришнинг дидактик тизими, **Х.М.Тожибоева:** ўқувчи-ёшлар касбий кадриятини оширишни тизимлаштириш каби тадқиқотларни тадқиқ этишган.

Шахснинг касбий шаклланиши турли олимлар жумладан, А.К.Маркова, Е. А.Климов, Е. Ф. Зеер, Ю.Р. Поваренков, А.М.Столяренко, Н.С.Пряжников, В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев ва бошқалар томонидан ўрганилган. Тадқиқотчиларнинг таъкидлашича, бўлажак мутахассисда касбий кадриятлар тизимини шакллантирмасдан касбий ривожланиш мумкин эмас.

А.К.Маркова ўз тадқиқотларида инсоннинг касбий ва шахсий ривожланишини бир-биридан ажралмас деб ҳисоблайди. Касбий фаолиятнинг тузилиши ва унинг мазмуни унда янги қирралар ва маъноларни топадиган мутахассиснинг шахсий ўсиши билан ўзгаради. Шахсий ривожланиш касбий фаолиятни ўзгартиришни, унинг сифат жиҳатидан янги босқичга ўтишини рағбатлантиради, бу эса ўз навбатида шахсий ўсишга олиб келади [6].

Е.Ф.Зеернинг сўзларига кўра, маълум бир касб бўйича мутахассиснинг шахсини, унинг дунёга муносабатини таҳлил қилиш унинг Марказий шахсий шаклланишларидан бири бўлган кадрият йўналишлари тизимини ўрганмасдан мумкин эмас. Кадрият йўналишлари инсоннинг ижтимоий воқеликка онгли

муносабатини ифодалайди ва касбий фаолиятнинг барча жабҳаларига сезиларли таъсир кўрсатадиган хатти-ҳаракатларининг мотивациясини белгилайди. Шахснинг кадрият йўналишларининг тузилишига, бошқа кадриятларга нисбатан устунлик даражаси ва комбинациясига қараб, инсоннинг касбий фаолияти қандай мақсадларга қаратилганлигини аниқлаш мумкин.

И.Ф.Исаев ўқитувчининг касбий ва педагогик маданиятини шакллантириш зарурлигига эътибор қаратади. Муаллиф аксиологик компонентни ўқитувчининг касбий кадриятлари тўплами сифатида тушуниладиган тақдим этилган маданиятнинг биринчи компоненти деб атайди [6].

Шундай қилиб, касбий кадриятлар тобора замонавий ўқитувчини тайёрлаш ва малакасини оширишнинг ажралмас компоненти деб аталади.

"Касбий кадриятлар" атамаси педагогик адабиётларда тез-тез ишлатилади, аммо ҳозирги вақтда тақдим этилган тушунчанинг аниқ таърифи йўқ. Ўқитувчининг "Касбий кадриятлари" тушунчасининг моҳиятини очиқ бериб, ушбу тушунчани ўқитувчининг "касбий компетенцияси" тушунчаси билан таққослаш мақсадга мувофиқдир.

Ўқитувчининг касбий компетенцияси деганда унинг педагогик фаолиятни амалга оширишга назарий ва амалий тайёрлигининг бирлиги тушунилади. Касбий компетенция ўқитувчининг шахсий имкониятларини ифодалайди, унга педагогик вазифаларни мустақил ва самарали ҳал қилишга имкон беради. Бунинг учун сиз педагогик назарияни билишингиз, уни амалда қўллашга қодир бўлишингиз ва тайёр бўлишингиз керак. Бу ўқитувчининг ишбилармонлик ва шахсий фазилатларининг ўзига хос хусусияти бўлиб, педагогик фаолиятни амалга ошириш учун етарли билим, кўникма ва тажриба даражасини акс эттиради .

Касбий кадриятлар тушунчаси кенгрокдир. Касбий кадриятлар деганда шахсий ва ижтимоий эҳтиёжларни қондириш воситаси сифатида жамият ва шахс учун зарур бўлган объектлар, ҳодисалар ва уларнинг хусусиятлари тушунилади. Улар инсоннинг ижтимоий тажрибасини ўзлаштириш жараёнида шаклланади ва унинг мақсадлари, эътиқодлари, идеаллари ва манфаатларида акс этади.

Касбий кадриятлар-бу инсон ўз касбий фаолиятини танлайдиган, ўзлаштирадиган ва бажарадиган кўрсатмалар. Бу, шунингдек, ҳар қандай касбий фаолиятнинг шахсий ижтимоий аҳамиятга эга натижасини таъминлаш воситасидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

24. Ernazarova, G. O., Qaynarova, I. V. (2021). Zamonaviy dasturlashtirilgan o'qitishni qo'llash. Zamonaviy ta'lim va tarbiya, 1(1), 75-81.

25. Qorayev, S. B., & Janbayeva, M. S. (2021). Boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishning zamonaviy tamoyillari. *Academic research in educational sciences*, 2(CSPI conference 1), 1492-1496.

26. Janbayeva, M. S., & Qorayev, S. B. (2021). Modern principles of organization of extracurricular activities in primary schools. *Экономика и социум*, (5-2), 837-843.
27. Smatillayevna, J. M., Hilola, R., & Mannona, M. (2023). Organization and management of the education process at the school based on the cluster approach. *образование наука и инновационные идеи в мире*, 20(8), 66-68.
28. Qorayev, S. B., & Janbayeva, M. S. (2022). Boshlang'ich ta'limda o'qish darslarida interfaol metodlarni samarali qo'llashning o'ziga hos jixatlari. *Academic research in educational sciences*, 3(1), 1079-1085.
29. Janbayeva, M. S., & Qorayev, S. B. (2021). Boshlangich sinflarda sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishning zamonaviy tamoyillari. *Экономика и социум*, (5-2 (84)), 837-843.
30. Oblaqulovna, E. G., Zarifamukaddamovna, K., & Valievna, Q. I. (2021). The importance of developing innovative methods in the educational system. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 2(05), 833-838.
31. Ernazarova, G. O., Mukaddamovna, K. Z., Valievna, Q. I., & Bolatbekovich, K. A. (2022). The Need To Study Pedagogical Professional Thinking. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, 5, 95-98.
32. Smatillayevna, J. M., & Serkebayevna, T. L. (2023). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yin texnologialaridan foydalanishning ahamiyati. *journal of science, research and teaching*, 2(12), 105-108.
33. Smatillayevna, J. M. (2023). Sport menejerining boshqaruvchanlik qobiliyatini rivojlantirish. *journal of science, research and teaching*, 2(12), 102-104.
34. Smatillayevna, J. M. (2023). Ta'lim jarayonida ijodkor va novator o'qituvchilarning o'rni. *o'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali*, 2(24), 156-159.